

Paulina Buchwald, Wojciech Kowalski

Kontrola eksportu dóbr kultury w prawie włoskim

Ochrona Zabytków 49/1 (192), 1-7

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Paulina Buchwald
Wojciech Kowalski

KONTROLA EKSPORTU DÓBR KULTURY W PRAWIE WŁOSKIM*

Wyjątkowo bogata spuścizna kulturalna Italii była począwszy od czasów Odrodzenia w szczególności sposobem narażona na utratę swej integralności. Poza rabunkami wojennymi stale zwiększał się wywóz dzieł sztuki i zabytków archeologicznych dokonywany przez kolekcjonerów i handlarzy z Europy Północnej. Zrozumiałe jest więc, iż to właśnie w państwach włoskich podjęto pierwsze inicjatywy legislacyjne zmierzające do zatrzymania dóbr kultury na własnym terytorium.

Najwcześniejszym takim aktem była wydana w 1462 r. bulla papieża Piusa II zakazująca pod groźbą ekskomunikacji i konfiskaty majątku niszczenia starożytnych gmachów i ruin oraz wywozu dzieł sztuki poza granice Państwa Kościelnego¹. Prawzoru rozbudowanych, nowoczesnych systemów kontroli eksportu dóbr kultury należy jednak dopatrywać się przede wszystkim w rozporządzeniu wielkiego księcia Toskanii z 1602 r., zakazującym wywozu z Florencji „dobrych obrazów” („*le pitture buone*”)². Akt ten przewidywał jednocześnie możliwość uzyskania licencji wywozowej, powołując organ upoważniony do jej wydawania i zarysowując kryteria decydujące o jej przyznaniu. Wyróżniono trzy kategorie owych „*pitture buone*”, będące w różnym stopniu przedmiotem zainteresowania państwa i w związku z tym podlegające zróżnicowanej ochronie prawnej. Wprowadzając obowiązek posiadania licencji wywozowej w przypadku dzieł artystów zmarłych, zezwolono na wywóz bez ograniczeń prac żyjących malarzy. Natomiast prace 18 twórców, m.in. Michała Anioła, Leonarda da Vinci, Rafaela, Jacopa Pontorma, Agnola Bronzina, Tycjana, Sebastiana del Piomba i Corregia objęte zostały absolutnym zakazem wywozu. W ten sposób po raz pierwszy zastosowano w prawodawstwie zróżnicowane środki ochrony wobec dzieł sztuki dawnej i współczesnej oraz dzieł uznanych za mające szczególnie istotne znaczenie dla dziedzictwa kulturalnego kraju.

Główna rola w dalszym rozwoju interesujących nas norm prawnych przypadła następnie Państwu Kościelnemu, zarówno z uwagi na liczbę wydanych tam aktów normatywnych, jak też ich wpływ na ustawodawstwa innych państw włoskich. Edykt kardynała Aldobrandiniego z 1624 r. zakazywał wywozu z Państwa Kościelnego „*posągów marmurowych i metalowych, figur, starożytności i tym podobnych*” bez uprzedniego uzyskania licencji, pod karą „*utruty tychże i skudów pięciuset*”³. Kardynał Spinola w swoich edyktach z 1704 r. rozszerzył zakres ochrony na księgi, kodeksy i manuskrypty, zabraniając wywozu posągów i starożytności również cudzoziemcom duchownym i świeckim⁴. Kampania napoleońska, która spowodowała dalsze straty dóbr kultury, a także żywiołowy rozwój rynku sztuki i kolekcjonerstwa na przełomie XVIII i XIX w., przyczyniły się do podjęcia kolejnych inicjatyw legislacyjnych. Chirograf Piusa VII z 1802 r. oraz edykt kardynała Doria-Pamphili z 1802 r., stały się podstawą dla edyktu kardynała szambelana Pacca wydanego w 1820 r. po francuskiej okupacji Rzymu⁵. Stworzył on pierwszą strukturę techniczno-administracyjną ochrony dóbr kultury. Całkowitym *novum* było wprowadzenie zasady katalogowania zasobów kulturalnych, co łączyło się z nałożeniem na prywatnych właścicieli dzieł sztuki obowiązku ich rejestrowania. Inspektor Sztuk Pięknych (Ispettore delle Belle Arti) i Komisarz Starożytności (Commissario delle Antichità) upoważnieni zostali do przeprowadzania corocznych inspekcji. Edykt ingerował też znacznie w obrót wewnętrzny dobrami kultury, ustanawiając konieczność uzyskania zgody na ich zbycie. Innowacją było też wprowadzenie progresywnych opłat od obiektów wywożonych na podstawie licencji. Omówiony dokument stał się podstawą późniejszych prac legislacyjnych we Włoszech zjednoczonych.

* Niniejsza analiza prawa włoskiego jest kolejnym po artykule B. Leszczyńskiej o prawie hiszpańskim („Ochrona Zabytków” 1994, nr 3–4) studium powstałym w ramach badań nad europejskim prawem kontroli eksportu dóbr kultury prowadzonych w Pracowni Prawa Ochrony Własności Intelektualnej i Dóbr Kultury na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Śląskiego.

1. M. Frigo, *La protezione dei beni culturali nel diritto internazionale*, Milano 1986, s. 6.

2. Tamże, s. 7–8.

3. Tamże, s. 9.

4. Tamże, s. 9.

5. Tamże, s. 11–14.

Wywóz cennych dóbr kultury uważany był za zagrożenie również w innych państwach włoskich, czemu dawano wyraz w odpowiednich przepisach. Do najnowocześniejszych należała prawna regulacja ochrony zabytków wprowadzona w Republice Wenecyj w roku 1773⁶. Powoływała ona instytucję Inspektora Generalnego, sprawującego pieczę nad inwentarzem „znaczących dzieł sławnych autorów znajdujących się w kościołach, scuolach i klasztorach”⁷. Zadaniem inspektora było informowanie właścicieli i użytkowników dóbr o zakazie jakiegokolwiek „transportu, zmiany, zbycia i sprzedaży”⁸; taki rodzaj zawiadomienia w trybie administracyjnym (*notifica*) obowiązuje również we współczesnym ustawodawstwie włoskim.

Po zjednoczeniu Włoch projekt prawa regulującego opiekę nad dziełami sztuki opracowywany był od 1868 r. i przedkładany wielokrotnie w parlamencie w kolejnych wersjach, nim wreszcie stał się ustawą z dnia 12 VI 1902 r.⁹ Już w roku 1906 złożono projekt nowej ustawy, którą uchwalono 20 VI 1909 r.¹⁰ Prawo to z kolejnymi modyfikacjami przetrwało 30 lat, aby w przeddzień II wojny światowej ustąpić miejsca ustawie obowiązującej do dnia dzisiejszego.

Podstawowym zatem aktem normatywnym dotyczącym problematyki ochrony dóbr kultury wraz z regulacją ich wywozu za granicę jest dzisiaj ustawa nr 1089 z dnia 1 VI 1939 r. o ochronie obiektów o znaczeniu artystycznym i historycznym¹¹. Została ona znacznie znowelizowana w interesującej nas części dekretem z dnia 5 VII 1972 r. zatwierdzonym ustawą z dnia 8 VIII 1872 r.¹²

Rolę przepisów wykonawczych do ustawy nr 1089 pełnią dekrety królewskie ogłoszone jako akty wykonawcze do ustawy nr 364 z 20 VI 1909 r. i ustawy nr 688 z 23 VI 1912 r. dotyczących starożytności i sztuk pięknych (o ile nie są sprzeczne z nową ustawą)¹³.

Przepisom ustawy podlegają „*obiekty nieruchome i ruchomości o znaczeniu artystycznym, historycznym, archeologicznym lub etnograficznym, w tym:*

— *obiekty odnoszące się do paleontologii, prehistorii i cywilizacji pierwotnych;*

— *obiekty o znaczeniu numizmatycznym;*
— *manuskrypty, autografy, zbiory listów, ważne dokumenty, inkunabuly, jak również księgi, druki i ryciny posiadające charakter rzadkich i cennych*” (art. 1)¹⁴.

Stosując powszechnie w praktyce legislacyjnej kryterium czasu powstania obiektu, ustawodawca wykluczył spod mocy przepisów ustawy dzieła twórców żyjących oraz prace mające mniej niż 50 lat (art. 1).

Ogólna definicja dóbr kultury zawarta w art. 1 ustawy umożliwia objęcie ochroną prawną stosunkowo dużej ilości zabytków. Wadą kategoryzacji jest jednak nieostrość granic pojęcia dobra kultury, która stwarza możliwość pewnej dowolności w interpretacji przepisu. Jako uzupełnienie stosuje się zatem w praktyce również metodę klasyfikacji.

Istotą tej metody jest wprowadzenie instytucji rejestru i przyznanie wzmożonej ochrony prawnej obiektom do niego wpisanym. Takie wyodrębnienie i podanie do publicznej wiadomości sfery dóbr podlegających szczególnemu reżimowi ma w zamierzeniu ustawodawcy służyć podniesieniu efektywności przepisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturalnego.

W myśl ustawy włoskiej organem prowadzącym rejestr ruchomości mających szczególne znaczenie artystyczne lub historyczne jest Ministerstwo Dóbr Kulturalnych i Środowiska (Ministero per i Beni Culturali ed Ambientali). Kopie tej dokumentacji przechowywane są w prefekturach Republiki (art. 3).

Przedstawiciele prowincji, gmin, organizacji i instytucji posiadających osobowość prawną są obowiązani przedstawić wykaz obiektów należących do kategorii opisanych w art. 1 ustawy, a znajdujących się w ich posiadaniu (art. 4). Minister Dóbr Kulturalnych i Środowiska może, po zasięgnięciu w tej mierze opinii Rady ds. Wychowania, Nauki i Sztuki (Consiglio Nazionale dell' Educazione, delle Scienze e delle Arti), uczynić także przedmiotem omawianego postępowania „*kolekcje i serie obiektów, które ze względu na tradycję, rozgłos lub cechy charakterystyczne dla danego środowiska przedstawiają jako całość wyjątkową wartość artystyczną lub historyczną*”¹⁵. Kolekcje i se-

6. Tamże, s. 14.

7. „*più insigni opere di celebri autori esistenti nelle chiese, scuole, monasteri*” — cyt. za M. Frigo, op. cit., s. 14. Cytaty z tekstów norm prawnych w państwach włoskich przed zjednoczeniem przytaczane przez tego autora pochodzą z publikacji: A. Emiliani, *Leggi, bandi e provvedimenti per la tutela dei beni artistici e culturali negli antichi Stati italiani*, Bologna 1978.

8. „*ogni trasporto, cambiamento, alienazione o vendita*” — cyt. za: M. Frigo, op. cit., s. 14.

9. Ustawa nr 185 z dnia 12 VI 1902 o ochronie i konserwacji zabytków i obiektów o wartości artystycznej i starożytności — zob. M. Frigo, op. cit., s. 21.

10. Ustawa nr 364 — zob. tamże.

11. Tekst ustawy wraz z innymi obowiązującymi obecnie normami włoskimi omawianymi w niniejszym artykule publikowany jest

w pracy: *Beni culturali e mercato europeo. Norme sull' esportazione nei paesi della Comunità*, Roma 1991, s. 227–235.

12. Tamże, s. 242–245.

13. Tamże, s. 190.

14. „*le cose immobili e mobili, che presentano interesse artistico, storico, archeologico o etnografico, compresi:*

— *le cose che interessano la paleontologia, la preistoria e le primitive civiltà;*

— *le cose d'interesse numismatico;*

— *i manoscritti, gli autografi, i carteggi, i documenti notevoli, gli incunaboli, nonché i libri, le stampe e le incisioni aventi carattere di rarità e di pregio*” — tamże, s. 227.

15. „*collezioni o serie di oggetti, che, per tradizione, fama e particolari caratteristiche ambientali, rivestono come complesso un eccezionale interesse artistico o storico*” — tamże, s. 228.

nie zarejestrowane nie mogą być w jakiegokolwiek formie dzielone bez zezwolenia ministra (art. 5).

Obiekty wymienione w art. 1 ustawy podlegają jej przepisom także jeśli nie zostały objęte wykazami i zgłoszeniami, o jakich mowa w art. 4. Generalnie rzecz biorąc, rejestracja sprzyja wzmoczeniu ochrony, przy czym skutkiem jej są, między innymi, pewne ograniczenia w dysponowaniu zabytkami.

Kontrolę państwa nad obrotem dobrami kulturalnymi zapewniają przepisy regulujące wykonanie prawa własności. W ustawie włoskiej sformułowano je odmiennie dla instytucji państwowych i innych osób prawnych, a odmiennie dla osób fizycznych.

Podstawową formą ochrony dóbr kultury należących do pierwszej z wymienionych kategorii właścicieli jest niezbywalność. Jej zakres we włoskim ustawodawstwie rozciąga się na obiekty o znaczeniu artystycznym, historycznym, archeologicznym lub etnograficznym, o ile stanowią one własność państwa lub innych organizacji bądź instytucji prawa publicznego (art. 23).

Minister Dóbr Kulturalnych i Środowiska po wysłuchaniu opinii Rady ds. Wychowania, Nauki i Sztuki może zezwolić na zbycie starożytności i dzieł sztuki, o których mowa wyżej, o ile nie przyniesie to uszczerbku w ich konserwacji i nie utrudni publicznego do nich dostępu (art. 24). Minister może również wydać zezwolenie na zbycie duplikatów oraz takich starożytności i dzieł sztuki, które nie leżą w kręgu zainteresowań zbiorów państwowych lub innych organizacji czy instytucji prawa publicznego (art. 24).

Także w przypadku osób fizycznych swoboda w rozporządzaniu dobrami kultury została poważnie ograniczona. Właściciel oraz każdy, kto z jakiegokolwiek tytułu posiada obiekt zarejestrowany, zobowiązany jest powiadomić Ministra Dóbr Kulturalnych i Środowiska o każdym (darmowym lub odpłatnym, częściowym lub całkowitym) przeniesieniu praw własności lub posiadania obiektu (art. 30). W przypadku zbywania odpłatnego, ministrowi przysługuje prawo pierwokupu na zasadach określonych w aktach wykonawczych, w terminie 2 miesięcy od dnia zawiadomienia o sprzedaży (art. 32). Ponadto minister może zakazać sprzedaży kolekcji lub zbiorów stanowiących własność prywatną, zarejestrowanych stosownie do art. 5 ustawy, jeśli sprzedaż ta zaszkodziłaby ich konserwacji i publicznej dostępności (art. 34).

Zgodnie z art. 61 ustawy, transakcje nie stosujące się do jej przepisów lub nie spełniające wyznaczonych przez nią warunków i formalności są na mocy prawa nieważne (art. 61).

Ustawodawstwo włoskie przewiduje bardzo szeroki zakres ochrony dziedzictwa kulturalnego przed

nielegalnym eksportem. Przepisy wywozowe nie odnoszą się bowiem tylko do dóbr, które stały się przedmiotem rejestracji lub zostały zgłoszone przez władze terenowe i instytucje (art. 2–5). Zgodnie z nowelizacją ustawy nr 1089, dokonaną dekretem nr 288 z 5 VII 1972 r., obowiązuje generalna zasada, w myśl której zabroniony jest wywóz za granicę dóbr kultury, jeżeli przyniosłoby to uszczerbek dziedzictwu historycznemu i kulturalnemu Włoch. Chodzi tu oczywiście o obiekty wskazane w art. 1 ustawy i w dekreście prezydenta republiki nr 1409 z 30 IX 1963 r., przy czym muszą one, same w sobie lub ze względu na kontekst historyczno-kulturowy, mieć odpowiednie znaczenie artystyczne, historyczne, archeologiczne, etnograficzne, bibliograficzne, dokumentalne lub archiwalne. Zgodnie z art. 35 stosowne opinie w tym względzie wydawane są przez biura do spraw wywozu (uffici di esportazione) przy Intendenturach Naczelnych ds. Zabytków i Sztuk Pięknych (Soprintendenze alle Antichità e Belle Arti), jak również Intendenturach Naczelnych ds. Książek (Soprintendenze ai Beni Librari) i Intendenturach Naczelnych ds. Archiwów (Soprintendenze Archivistiche).

Ewentualny wywóz dóbr kultury podlega ścisłej kontroli, art. 36 stanowi bowiem, iż „*Każdy, kto zamierza wywieźć z terytorium Królestwa* [obecnie Republiki — przyp. aut.] *obiekty określone w art. 1 musi otrzymać na to licencję*”¹⁶.

Organem powołanym do wydawania licencji wywozowych są wspomniane tu specjalne biura do spraw wywozu. Ich kompetencje i obowiązki określa dekret królewski nr 3164 z 31 XII 1923 r.¹⁷ Zgodnie z jego przepisami, biura do spraw wywozu zabytków i dzieł sztuki, oprócz prowadzenia postępowań związanych z przyznawaniem licencji, pobierają opłaty wywozowe, nadzorują wykonanie prawa pierwokupu przysługującego państwu oraz czuwają nad zapobieganiem nielegalnemu eksportowi. Dekret prezydenta republiki nr 865 z dnia 28 VII 1967 r.¹⁸ nakazuje, by siedziby biur wywozu mieściły się przy poszczególnych Intendenturach Naczelnych ds. Zabytków. Trzeba podkreślić, że obowiązuje je specjalizacja — część biur ma zajmować się wyłącznie wydawaniem zaświadczeń *nihil obstat* na dzieła sztuki współczesnej, z kolei na przykład biuro w Val Gardena di Ortisei specjalizuje się w kontroli eksportu przedmiotów z rzeźbionego drewna, będących wytworami lokalnego rękodziela, zaś biuro w Pizie wystawia zaświadczenia *nihil obstat* na wywóz miejscowych wyrobów marmurowych z Carrary i Pietrasanta.

Osoba ubiegająca się o licencję eksportową winna przedłożyć obiekt przeznaczony do wywozu w biurze

16. „*Chiunque intenda esportare del Regno cose di cui all'articolo 1 deve ottenere licenza*” — tamże, s. 231.

17. Tamże, s. 225.

18. Tamże, s. 241.

wywozowym wraz z wnioskiem zawierającym opis obiektu oraz jego wartość, co m.in. ma znaczenie przy ewentualnym skorzystaniu z prawa pierwokupu.

Zgodnie z art. 35 ustawy przy podejmowaniu decyzji o wydaniu licencji wywozowej pracownicy biur do spraw eksportu winni stosować się do ogólnych wytycznych ustalonych przez Generalną Dyрекcję ds. Zabytków i Sztuk Pięknych (Direzione Generale delle Antichità e Belle Arti), Generalną Dyрекcję Akademii i Bibliotek oraz Upowszechniania Kultury (Direzione Generale delle Accademie e Biblioteche e per la Diffusione della Cultura) przy Ministerstwie Dóbr Kulturalnych i Środowiska, jak również przez Generalną Dyрекcję Archiwów Państwowych (Direzione Generale degli Archivi) przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych.

W związku z powyższym przepisem Generalna Dyrekcja ds. Zabytków i Sztuk Pięknych wystosowała dnia 13 V 1974 r. okólnik¹⁹, w którym, podkreślając trudność w określeniu precyzyjnych kryteriów, wskazała jedynie na przypadki, kiedy wywóz obiektu przyniosłby niewątpliwą uszczerbek dziedzictwu narodowemu. Odnośnie samego obiektu wymieniono następujące cechy:

- „szczególna jakość artystyczna;
- rzadkość bezwzględna lub w stosunku do oeuvre danego artysty lub szkoły, bądź też w relacji do regionu, z którego pochodzi obiekt;
- szczególne znaczenie ikonograficzne;
- oryginalna technika, także w sensie rękodzielniczym;
- wartość zabytkowa lub prototypowa w przypadku obiektów odnoszących się do historii nauki;
- znaczne trudności w nabyciu z powodu barier prawnych lub innych w przypadku przedmiotów pochodzących z innych krajów lub obiektów o szczególnie doniosłym znaczeniu archeologicznym, historycznym, artystycznym lub etnograficznym”²⁰.

Jeśli chodzi o znaczenie obiektów w ich kontekście historycznym i kulturowym, wymieniono następujące cechy:

- „przynależność, oczywista lub jedynie prawdopodobna, do pewnego kompleksu artystycznego, hi-

storycznego, archeologicznego lub architektonicznego;

- cechy czyniące z obiektu ważki przykład tradycji lokalnych;
- przynależność do obszaru cywilizacyjnego (archeologii sztuki, etnografii) odrębnego od obszaru pochodzenia przedmiotu, znacząca dla związków między różnymi cywilizacjami, szkołami lub obszarami”²¹.

Jak z tego wynika, pewne kategorie obiektów winny być, czasowo przynajmniej, wyłączone z możliwości wywozu nie z uwagi na ich immanentną szczególną wartość, ale ze względu na ich znaczenie kontekstualne. Członkowie Generalnej Dyrekcji ds. Zabytków i Sztuk Pięknych kierowali się tutaj koniecznością utrzymania w nieuszczerplonym stanie zasobu określonych kategorii obiektów, wynikającą ze względów naukowych i poznawczych. W okólniku podkreślono, iż rozwój metod naukowych, a w szczególności metod badawczych o charakterze technicznym, pozwolił na zweryfikowanie w ostatnim czasie wielu poglądów, szczególnie w dziedzinie prehistorii i sztuki starożytnej. Zastosowanie tych metod na szerszą skalę zabierze jeszcze sporo czasu, niezbędne jest zatem zachowanie pewnych kategorii obiektów w stanie nienaruszonym, jakkolwiek wiele spośród nich może jednostkowo nie przedstawiać specjalnej wartości. Autorzy okólnika wymienili 21 rodzajów takich obiektów, które winny podlegać zakazowi wywozu na pewien okres. Są wśród nich m.in.:

- wyroby z kości i drewna oraz ceramika z epoki neolitu, eneolitu, brązu;
- wszystkie rodzaje zdobionej ceramiki sprzed końca VI w. p. n. e., pochodzące z rozmaitych ośrodków basenu Morza Śródziemnego;
- ceramika attycka i innego pochodzenia, czarna i czerwonofigurowa, z sygnaturami artystów lub inskrypcjami;
- wszystkie przedmioty i wyroby artystyczne (rzeźby z wszelkich materiałów, wyroby metalowe) oraz wszelka ceramika, którą można z prawdopodobieństwem przypisać mistrzom, szkołom lub określonym ośrodkom produkcji;

19. Tamże, s. 248–252.

20. „— particolare nobilità della qualità artistica, normalmente indicata come pregio d'arte;

- rarità, in linea assoluta, oppure nei confronti di un determinato artista, o centro o scuola artistica, o in relazione alla regione o alla zona da cui l'oggetto proviene;
- particolare significato della rappresentazione;
- originali qualità tecniche, anche in senso artigianale;
- valore di antichità o di prototipo, per oggetti relativi alla storia della scienza;
- particolare difficoltà di ulteriore acquisizione per restrizioni

legali o simili quando si tratti di cosa originaria da altra nazione e di particolare interesse archeologico, storico, artistico, etnografico” — tamże, s. 249.

21. „— appartenenza sicura, o anche probabile, ad un complesso artistico, storico, archeologico, monumentale;

- caratteri che ne facciano un esempio considerevole di tradizioni locali;
- appartenenza ad un'area di civiltà (archeologica, artistica, etnografica) diversa da quella di provenienza dell'oggetto e significativa di rapporti fra le varie civiltà, scuole o zone” — tamże, s. 249.

- wszystkie elementy terakotowe składające się na dekorację architektoniczną budowli starożytnych, południowłoskich i sycylijskich aż do końca republiki rzymskiej;
- wszelkie przedmioty z masy szklanej i ze szkła służące użytkowi domowemu;
- rytowane kamienie szlachetne, kamee, rzeźbione bursztyny;
- wszystkie portrety aż do okresu upadku królestwa Longobardów;
- malowidła ściennie pochodzące z grobowców, budynków publicznych i prywatnych oraz z katakumb aż do okresu późnej starożytności;
- wszystkie zdobione przedmioty użytku osobistego wykonane z drogocennych materiałów, o wysokiej jakości artystycznej i biegłej technice wykonania aż do epoki Longobardów włącznie;
- płaskorzeźby w kamieniu, marmurze, terakocie, nawet nie posiadające wartości artystycznej, ale związane z życiem publicznym, prywatnym i religijnym, aż do czasów późnej starożytności;
- inskrypcje na tablicach z brązu, marmuru, kamienia, terakoty o znaczeniu prawnym, historycznym, topograficznym;
- wszelkie wyroby i dzieła sztuki meblarskiej, począwszy od VI stulecia aż do upadku królestwa Longobardów²².

Analogiczny okólnik wystosowała Generalna Dyrekcja Archiwów Państwowych przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych do Intendentur Naczelnych ds. Archiwów jako pełniących zadania biur do spraw wywozu archiwaliów. Sformułowano w nim następujące wytyczne:

- dokumenty dotyczące lub należące do archiwów państwowych lub urzędów publicznych nie mogą być w żadnym wypadku wywożone;
- dokumenty należące do osób prywatnych należy dzielić na dwie kategorie w zależności od tego czy powstały one przed, czy po roku 1550.

Wywożenie dokumentów pierwszej kategorii winno być absolutnie wzbronione. Z kolei druga kategoria dzieli się na dwa rodzaje:

- dokumenty z lat 1551–1815, w stosunku do których można zezwolić na wywóz tylko w przypadku kopii, duplikatów lub dokumentów odrzuconych przez osoby prywatne, których kustosze kierujący archiwami nie przeznaczili do zdeponowania w odpowiednich archiwach państwowych;
- dokumenty powstałe po 1815 r., wobec których wywóz jest w zasadzie dopuszczalny, z zastrzeżeniem specjalnej uwagi, jaka należy się aktom o oczywistej doniosłości historycznej²³.

W każdym jednak wypadku warunkiem wywozu, podobnie jak w przypadku obiektów o znaczeniu artystycznym, jest uprzednie zinwentaryzowanie wywożonych dokumentów we właściwych Intendenturach Naczelnych. Jeśli kustosze do spraw archiwów stwierdzą, że wydanie danej licencji nie leży w zakresie ich kompetencji, gdyż nie mają do czynienia z materiałem ściśle archiwalnym, winni zgodnie z zażyczeniem okólnika przekazać sprawę właściwym Intendenturom Naczelnym ds. Książek lub Intendenturom Naczelnym ds. Zabytków i Sztuk Pięknych.

Wziąwszy pod uwagę powyższe wytyczne pracownicy biur wywozowych podejmują jedną z trzech możliwych decyzji. Mogą:

- wystosować do ministerstwa wnioski o zakup zgłoszonego do wywozu obiektu zgodnie z przysługującym państwu prawem pierwokupu;
- zabronić wywozu tegoż obiektu;
- dopuścić do wywozu i wszcząć procedurę związaną z wydaniem licencji eksportowej.

Jeżeli wydanie zezwolenia na wywóz wzbudza uzasadnione wątpliwości, biuro winno zwrócić się do ministerstwa, które z kolei zasięgnie opinii Rady ds. Zabytków lub Archiwaliów. Osobie zainteresowanej wywozem przysługuje prawo nadesłania własnych wniosków (art. 145 dekr. król. nr 363). Resort postąpi podobnie, gdy wnioskodawca nie zgadza się z decyzją biura i wnosi odwołanie.

Przysługujące państwu prawo pierwokupu obiektów przeznaczonych do wywozu jest instrumentem prawnym, który daje również możliwość nadzoru nad dobrami nie sklasyfikowanymi. Stosowną w takim przypadku procedurę regulują przepisy dekretu królewskiego nr 363 (art. art. 139–143). Prawo pierwokupu wykonuje Minister Dóbr Kulturalnych i Środowiska (w przypadku archiwaliów — Minister Spraw Wewnętrznych) w terminie 90 dni od momentu zgłoszenia zamiaru wywozu (art. 39).

Wszystkie przedmioty nie objęte prawem pierwokupu lub zakazem wywozu uzyskują licencję eksportową.

Odrębnym zagadnieniem jest kwestia wywozu dóbr kultury jedynie na pewien czas, aczkolwiek i tutaj obowiązuje konieczność uzyskania zezwolenia, którego można nie dostać w tych samych przypadkach, w których zabroniony jest wywóz na stałe (art. 164 dekr. król. nr 363). Procedura przyznawania licencji na wywóz czasowy jest identyczna jak w przypadku wywozu na stałe, przy czym licencja ta wydawana jest z określoną datą upływu ważności (art. 40). W przypadku zgłoszenia wywozu czasowego, państwu przysługuje prawo pierwokupu na zasadach identycznych jak stosowane przy wywozie na stałe.

22. Tamże, s. 251–252.

23. Circolare n. 20 del 4 aprile 1974 (Ministero dell'Interno—Direzione Generale degli Archivi di Stato) — zob. tamże, s. 246–247.

W myśl ustawy nr 328 z dnia 2 IV 1950 r.²⁴, dotyczącej zmiany przepisów odnoszących się do organizacji wystaw sztuk pięknych, ministerstwo może zezwolić na wysłanie za granicę przedmiotów objętych ochroną, a stanowiących własność państwa czy urzędu lub instytucji mających osobowość prawną, na wystawy lub ekspozycje przez siebie organizowane bądź autoryzowane. Dokonuje tego w porozumieniu z Ministerstwem Spraw Zagranicznych oraz po zasięgnięciu opinii kompetentnych organów: Wyższej Rady ds. Zabytków (Consiglio Superiore delle Antichità e Belle Arti) lub Wyższej Rady ds. Akademii i Bibliotek (Consiglio Superiore delle Accademie e Biblioteche). Ministerstwo władne jest również zezwolić, zasięgnąwszy opinii wyżej wymienionych ciał doradczych, aby przedmioty, o których mowa w poprzednim ustępie, były w ograniczonej liczbie prezentowane na wystawach i ekspozycjach organizowanych przez zagraniczne rządy i instytucje kulturalne, o ile uważa się to za celowe ze względów kulturalnych (art. 1 ustawy nr 328).

Mimo dużej przychylności władz włoskich dla organizacji wystaw za granicą, nie wysyła się na nie zespołów dzieł sztuki stanowiących trzon zbiorów danego muzeum, pinakoteki, galerii czy biblioteki, jak też kolekcji artystycznej lub bibliograficznej. Podobne ograniczenie dotyczy malowideł na deskach oraz dzieł sztuki o dużych rozmiarach, które mogłyby ulec uszkodzeniu przy transporcie lub w wypadku znalezienia się w niesprzyjających warunkach środowiskowych.

Stosunkowo najmniej skomplikowaną procedurę pokonać musi osoba pragnąca wywieźć dzieła autorów żyjących lub prace mające mniej niż 50 lat. Wymagane jest w takich przypadkach zaświadczenie *nihil obstat*, które uzyskać można po złożeniu wniosku w kompetentnym biurze do spraw wywozu i dokonaniu przez biuro weryfikacji obiektu.

Obok środków prawnych bezpośrednio zmierzających do zapobiegania rozproszeniu dziedzictwa kulturalnego poprzez wywóz za granicę, ustawodawca włoski zastosował również metodę oddziaływania pośredniego w celu zmniejszenia zainteresowania eksportem dóbr kultury. Wprowadził mianowicie przepis, na mocy którego eksport ten miał podlegać progresywnej opłacie w wysokości 8–30% jego wartości.

Sprawa opłat stała się sporna wraz z wejściem w życie artykułu 16 Traktatu Rzymskiego, konstytuującego Europejską Wspólnotę Gospodarczą. Artykuł ten przewidywał zniesienie przez państwa członkowskie ceł wywozowych i opłat o charakterze równoznacznym. Zgodnie z postanowieniem Rady Mini-

strów z dnia 18 II 1960 r., ustalona została wspólna taryfa celna, przewidująca między innymi zwolnienie od opłat celnych towarów będących dziełami sztuki, kolekcjami i zabytkami. Ponieważ Włochy zwlekały z całkowitym zniesieniem opłat wywozowych, sprawa trafiła do Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości. Strona włoska broniła swego stanowiska argumentując, iż opłata wywozowa stanowiła jeden ze środków „ochrony i zachowania spuścizny artystycznej, historycznej i archeologicznej na terytorium narodowym”²⁵. Trybunał nie przychylił się jednak do tej opinii, kierując się wyłącznie kryteriami ekonomicznymi. Uznał, że opłaty nie wpływają zasadniczo na skuteczność ochrony, czyniąc jednocześnie legalny wywóz bardziej uciążliwym²⁶.

W związku z orzeczeniem Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości znowelizowano artykuł 37 ustawy z dnia 1 VI 1939 r. i obecnie opłaty wywozowe obowiązują tylko w przypadku eksportu do krajów nie należących do ówczesnego EWG. Kształtują się one następująco:

- dla obiektów o wartości do 1 000 000 lirów opłata wynosi 8% wartości;
- dla obiektów o wartości od 1 000 001 do 6 000 000 lirów — 15%;
- dla obiektów o wartości od 6 000 001 do 21 000 000 lirów — 25%;
- dla obiektów o wartości powyżej 21 000 000 lirów — 30%²⁷.

Ostatnią barierę kontroli wywozu dóbr kulturalnych stanowi administracja celna. Zgodnie z art. 158 dekretu królewskiego nr 363, osoba wywożąca jest zobowiązana przedstawić na granicy licencję wywozową lub zaświadczenie *nihil obstat*. W razie usiłowania wywozu bez koniecznych dokumentów lub na podstawie dokumentów sfałszowanych, a także dokonywania wywozu w sposób wskazujący na próbę przemytu, urząd celny poinformuje o tym fakcie najbliższe biuro do spraw wywozu.

Na zakończenie należy jeszcze wspomnieć o obowiązujących sankcjach. Otóż wszelkie czynności prawne zawarte wbrew zakazom wynikającym z ustawy z dnia 1 VI 1939 r. albo bez przestrzegania warunków i trybu postępowania, jakich wymaga ustawa, są na mocy prawa nieważne i podlegają karze. Na przedstawicieli prowincji, gmin oraz instytucji i organizacji posiadających osobowość prawną, którzy z pogwałceniem przepisów ustawy zbywają dzieła sztuki lub starożytności, nakłada się odpowiednie grzywny. Kara taka dotyczy również osób fizycznych nie dopełniających obowiązku zawiadomienia o zamiarze prze-

24. Tamże, s. 236–238.

25. Por. H. Nieć, *Ojczyzna dzieła sztuki. Międzynarodowa ochrona integralności narodowej spuścizny kulturalnej*, Kraków–Warszawa 1980, s. 48–49.

26. Tamże, s. 49.

27. Zob. *Beni culturali...*, op. cit., s. 244.

niesienia prawa własności (art. 30 ustawy) oraz osób łamiących zakaz sprzedaży kolekcji przewidziany w art. 34 ustawy.

Za bezprawny wywóz lub też usiłowanie wywozu obiektów za granicę Włoch stosowane są kary pieniężne w wysokości 300 000 do 4 500 000 lirów. Jednocześnie zakwestionowane obiekty podlegają konfiskacie (art. 66 ustawy). Jeżeli obiekt został wy-

wieziony z kraju i nie może być odzyskany, winny zobowiązany jest zapłacić państwu kwotę równą wartości obiektu (art. 64 ustawy).

Karalne jest również przywłaszczenie sobie obiektu odkrytego przypadkowo lub w wyniku prowadzenia prac wykopaliskowych, zgodnie z artykułem 624 włoskiego kodeksu karnego (art. 67 ustawy).

Control of the Export of Cultural Property in Italian Law

The development of the art market in Poland, the opening of state frontiers as well as the intention of joining the European Union make it necessary to undertake legislative initiatives which aim at a new regulation of the export of cultural property; the binding law of 1962 still functions in circumstances quite different from those which accompanied its introduction. Legislative postulates should be preceded by an analysis of systems of controlling the export of artworks in other countries. This article is a brief presentation of the legal solutions applied in Italy.

The Italian model stemmed from the extremely rich legislative traditions of the Italian states. At present, the fundamental legal act which regulates all issues concerned with the protection of cultural heritage is law no. 1089 of 1 June 1939. Protection encompasses all objects of artistic,

historical, archeological and ethnographic importance, with the exception of works by living artists or those works which are less than 50 years old. The law foresees a wide range of legal measures preventing the scattering of the national cultural heritage. They include the registration of monuments, the restriction of ownership rights in cases of registered objects, the non-sale of property belonging to state institutions and the right to preemption enjoyed by the state. It is possible to export works of art from Italy only in those cases when this procedure does not reduce national heritage. An indispensable condition is an export license issued by a competent office. In cases of export contrary to the binding regulations, the exported object is confiscated and the perpetrator — fined.